

Tres idees molt bàsiques en relació amb el futur de la criminologia

JOSEP LLUÍS DOMÍNGUEZ FIGUEIRIDO

Coordinador tècnic de l'Escola de Policia de Catalunya i professor de sociologia jurídicopenal al Graduat en Criminologia i Política Criminal de la Universitat de Barcelona

209

1. BREU PRESENTACIÓ

Vaig exposar aquestes idees a la Jornada Acadèmica sobre Criminologia que, organitzada pels estudiants, va tenir lloc el 15 de maig de 1999 en el que aleshores era l'Institut de Criminologia. En aquesta Jornada van intervenir també els professors J.M. Escrivà, R. Bergalli, D. Torrente i A. Pueyo.

No es pot dir que la Jornada fos un èxit de participació per part dels estudiants de l'Institut (n'hi havia uns vint): segurament la proximitat dels exàmens i altres circumstàncies menys o més esotèriques van influir en aquesta situació, però tant en les intervencions com en el debat es van tocar alguns temes importants sobre la forma de concebre la criminologia.

En aquell moment em vaig comprometre a lliurar el text de la meva intervenció als organitzadors de l'acte, per si consideraven interessant publicar-lo. Crec que no van tenir oportunitat de fer-ho. Per aquest motiu el recupero ara, precisament quan s'ha aprovat el títol universitari oficial de llicenciat en Criminologia pel Reial decret 858/2003, de 4 de juliol.

2. LES TRES IDEES

En primer lloc, vull expressar el meu convenciment que la Criminologia, si vol ser útil per a la societat, ha d'orientar-se cap als problemes socials. Pot semblar que aquesta idea és massa evident, que tothom la té assumida. Sincerament, jo no ho crec. Només sé que és molt fàcil enunciar-la.

Què significa una Criminologia orientada cap als problemes socials? Des de la meua perspectiva aquesta idea demana quatre punts bàsics:

- a) Que la Criminologia sigui un àmbit de treball que estigui atent a la realitat, que no es quedi mirant el passat ni pretengui passar per sobre, o pel costat, d'allò que veritablement preocupa els ciutadans. Hem de sentir les seves opinions, les seves necessitats i les seves pors.
- b) Que la Criminologia sigui un àmbit de treball que disposi de les eines teòriques i empíriques necessàries per a comprendre aquesta realitat. Sincerament, avui ja no puc creure en la lluita d'escoles teòriques ni en la lluita entre una Criminologia abocada sobre el terreny i una altra desenvolupada en els despatxos universitaris. Totes les eines, si les utilitzem correctament, ens poden servir per a conèixer la realitat i trobar respostes.
- c) Que la Criminologia sigui un àmbit de treball que estigui connectat directament amb els diferents actors socials implicats en les problemàtiques socials. La Criminologia no pertany a ningú perquè per definició és un espai de trobada. Amb aquesta mateixa desaprensió, potser ingènua, crec que la Criminologia ha de procurar establir punts de contacte amb tots aquells que participen en la creació, gestió i resolució dels conflictes socials que es relacionen amb l'àmbit penal. Estic ben segur que no hi ha una Criminologia dels bons i una Criminologia dels dolents —el que hi ha són concepcions polítiques diferents sobre el sentit i el paper del sistema de justícia criminal—, però també estic segur que segons com construïm el nostre espai de reflexió i de treball criminològic podem construir una Criminologia tancada en dinàmiques que no condueixen enlloc o una Criminologia oberta, participativa i dialogant.
- d) Que la Criminologia sigui un àmbit de treball que tingui la capacitat de mantenir un equilibri —difícil, ja ho sé, però és que parlo d'actituds— entre la crítica, la implicació social i la capacitat per a donar respostes. I hem de ser conscients de la importància d'aquesta darrera qüestió perquè (la capacitat de donar respostes) marcarà la distància entre la pràctica pròpia d'alguna mena de dandisme o de *voyeurisme* —contra el que, per cert, no tinc cap rebuig moral— i la pràctica d'un professional implicat en el seu context social. Perquè, avui, estem parlant del futur dels professionals de la Criminologia? O no?

Crec que en els darrers anys, especialment a Barcelona, s'ha treballat molt per aconseguir un nivell digne en els dos primers punts que he comentat. Això no vol dir que tinguem la millor de les realitats, és evident que tot es pot millorar. Simplement vol dir que, si mirem al nostre voltant, Barcelona es troba en una situació privilegiada a l'hora d'acarar un procés constructiu de transformació i consolidació dels estudis criminològics.

També crec que si la Criminologia espanyola no vol perdre l'oportunitat de posar-se al mateix nivell acadèmic que la Criminologia internacional ha d'incidir sobre els altres dos punts que he esmentat: la implicació amb els actors socials i l'equilibri professional.

Potser perquè només sóc un professor d'una matèria que lluita per trobar un espai a la realitat, potser perquè treballo en un àmbit institucional públic que toca

dia a dia la conflictivitat social, vull parlar una mica més sobre aquestes dues qüestions i, concretament, sobre la importància d'establir un diàleg permanent entre institucions públiques i àmbit acadèmic de la Criminologia.

M'han de disculpar si no porto un projecte sota el braç i si no els parlo de política universitària, simplement això no és ara el que més em preocupa. Els demano paciència, puc entendre que per a vostès ara sigui el més important.

Però abans de continuar vull fer un incís. Malgrat que reconec la influència de la meva situació personal en les meves preocupacions sobre l'estat i el futur de la Criminologia, hi ha una raó més profunda que em fa insistir sobre aquests dos aspectes: estic convençut que només amb una relació estable entre institucions públiques, àmbits de coneixement preocupats pels problemes socials i professionals (investigadors, gestors i treballadors) de la Criminologia es podrà dur a terme la veritable consolidació dels estudis criminològics.

Aquesta és, precisament, la segona idea que m'interessa desenvolupar aquí.

Potser és una altra obvietat dir, avui, que no podem caminar d'esquena a la realitat ni podem desconèixer el paper de tots els actors en aquesta «pel·lícula». Jo tinc, si més no, la intuïció que no és una obvietat, almenys pel que fa al paper de les institucions públiques en un Estat social i democràtic de dret.

Excepte que renunciem a donar eines per racionalitzar les polítiques públiques i excepte que trobem sistemes per tractar els conflictes —cada vegada més complexos i més a cavall entre el món proper, d'abast local, i les dinàmiques de la globalització—, per fora o per sobre de les institucions algú s'hauria de preguntar què passa amb les unes, les polítiques públiques, i amb les altres, les institucions públiques.

Hi ha molts motius per no creure-hi. Per cert, la Universitat també és una institució que participa de les polítiques públiques i, si no estic equivocat, avui estem aquí reunits per veure si és possible reformar alguna cosa que no ens acaba d'agradar. Això es diu crisi de legitimitació. Però tranquils que no cauré en la temptació d'explicar-los aquesta crisi.

Més aviat m'interessa ressaltar tres factors que podrien ajudar a superar-la:

- a) el realisme: tenir una informació al més exacta possible sobre què passa;
- b) la participació efectiva i activa del ciutadà en els processos de decisió i aplicació de les polítiques públiques (l'obertura i la coparticipació);
- c) l'eficàcia: la incidència sobre el problema, si és possible donant solucions i no creant altres conflictes.

Doncs bé, per tornar al nostre àmbit (i sempre que es vulgui jugar en clau institucional), és evident que ens hauríem de preocupar per veure com la Criminologia pot ajudar en aquests tres factors a les institucions que actuen en el terreny penal. Estic ben segur que molts de vostès tindrien més d'una proposta sobre aquesta situació.

Però el que no sembla tan evident per a tothom és que per tal que aquest procés de relegitimació funcionés, també seria necessari que la Criminologia conegués quines són les dinàmiques, les necessitats i les demandes de les institucions en el món contemporani.

Un professional que desconegui aquestes qüestions estarà abocat a la desmoralització i al fracàs. Una formació que no les tingui presents prepararà experts sense sortida professional (una cosa una mica estranya, oi?). I, no sé per a què, però em fa la sensació que la gent que estudia Criminologia voldria tenir alguna cosa més que un títol oficial penjat a casa... dels pares.

Això no vol dir fer una Criminologia a la mida de les necessitats de les institucions públiques, simplement vol dir tenir-les presents, conèixer quina mena de professional demanen. No és una cosa tan estranya, la majoria de les carreres universitàries amb prestigi ho tenen present.

Tampoc no implica una aposta per un model determinat de pla d'estudis (llicenciatura o diplomatura). Potser això necessita alguna explicació. De manera resumida, crec que és viable elaborar un pla d'estudis tant en un sentit com en l'altre sempre que es reflecteixin necessitats reals i no merament acadèmiques, ideològiques o sentimentals. Una vegada fet això és quan realment es pot negociar racionalment amb les administracions implicades el reconeixement d'aquestes titulacions a l'efecte de les respectives carreres professionals.

Finalment, en aquest procés no hem d'oblidar ningú. Ja he dit que una Criminologia oberta significa, sobretot, capacitat de diàleg amb els diferents col·lectius implicats. Però ara faig referència a una altra qüestió: el debat sobre el futur de la Criminologia no es pot fer d'esquena als seus destinataris principals, els mateixos criminòlegs.

Aquesta idea obre dos fronts de treball: d'una banda, com implicar els estudiants de Criminologia en aquest procés de reforma; d'una altra, trobar solucions pràctiques que permetin no discriminar en el mercat laboral aquelles persones que en etapes anteriors han estudiat a l'Institut de Criminologia. Per aquest mateix motiu, mirar cap al futur implica, també, recordar el passat.

3. PER CONCLURE

Jo vaig ser un estudiant de dret una mica especial; sincerament, no entenia res del que havia de fer a la meva facultat. Amb el temps he arribat a pensar que molt del que em passava tenia a veure amb l'avorriment i amb una manca de compliment de les meves expectatives inicials: no podia entendre per què calia memoritzar un munt de normes, que ja estaven ben escrites i comentades, mentre la realitat passava pel meu costat.

Per sort, vaig conèixer una gent que em va portar cap a un altre territori on tot (també el món jurídic) era més viu i, per tant, més complex. A més, he tingut l'oportunitat de guanyar-me la vida en un àmbit pròxim a les meves preocupacions i als meus estudis. M'agradaria pensar que la jornada d'avui pot servir per a què més gent tingui, en un futur molt proper, la formació necessària per a fer el mateix.

Finalment, vull donar les gràcies a la gent que m'ha convidat a aquest acte. Tornar a reflexionar sobre algunes coses m'ha confirmat que quan sigui una mica més gran (i estigui més preparat) jo el que vull és ser criminòleg.